

Hozzászólás

Jól döntött az Anyanyelvi Konferencia előkészítő bizottsága, amikor az V. Anyanyelvi Konferencia színhelyét Szombathely és Pécs után, ismét itt, a szelíd Pannóniában, a történelmi emlékekben gazdag Veszprém városában jelölte ki. Nem kell külön szimbólumot keresnünk ebben a választásban, hiszen a genius loci, a hely szelleme, önmaga biztosítja a szimbolikát.

Írásbeliségünk első emléke, mely megelőzi az ismertebb Tihanyi Apátság alapítólevelét, tudvalévőleg a veszprémvölgyi apácák görög nyelvű adománylevele, amelyet Szent István szövegeztetett meg 1002 előtt, és amely Könyves Kálmán 1109. évi latin nyelvű renovációjával együtt maradt ránk, s melyet, ha jól tudom, az Országos Levéltárban őriznek jelenleg. Ez a veszprémvölgyi okirat adja tehát a kulcsszavakat mostani megbeszéléseinkhez. Világi hatalom és egyház; egyház és írásbeliség; magyar szavak idegen nyelvű szövegkörnyezetben.

De a genius loci sugallja az Anyanyelvi Konferencia alapvető törekvését is, a tudatos hagyományőrzés és a megfontolt újítás harmonikus kiegyenlítődésére való törekvésünket. Mert egyensúlyt kell találnunk történelmi tudatunk, hagyományaink és a tőlünk függetlenül változó világ szükségyszerűségei között, olyan formában, hogy ebből mind a hazaiak, mind a külföldiek gazdagodjanak, gyarapodjanak emberségben és magyarságban.

Azt hiszem, nyugodtan állíthatom, hogy az anyanyelvi mozgalom első korszaka, a hőskor befejeződött. Tizenöt év hosszú idő. Lassan már a külvilág, a kívülállók is perspektívában látják az anyanyelvi mozgalmat, s munkánk arányait is értékelni tudják. Nem lenne ugyanis helyénvaló önmagunk ünneplése.

Nemrégiben jelent meg a nyugati magyar értelmiség vezető folyóiratában a főszerkesztő tollából az anyanyelvi mozgalom értékelése. Ő így lát bennünket, így látja a „magyar-magyar” kapcsolatok mérlegét:

„Az anyanyelvi mozgalom elkönnyelhet több jelentős eredményt is. Nem kétséges, hogy serkentette a külföldi magyar nyelvoktatást; támogatta a hétvégi iskolákat és tanfolyamokat; a tanárokat és nevelőket, az ének- és táncoktatókat megismertette a magyarországi pedagógiai módszerekkel és tapasztalatokkal; segítette a külföldi egyetemeken dolgozó magyar lektorok és előadók munkáját; kiadott néhány használható tankönyvet; előmozdította idegenben élő magyar fiatalok magyarországi tartózkodását és magyar beszélő készségük javulását. Kiállításokat rendezett nyugati magyar

képzőművészeknek, megszervezte egy költői antológia megjelenését, lehetőségeket adott külföldön élő magyar szakembereknek rendszeres találkozókra és hazai kartársaikkal való eszmecserére. Ezek kétségtelenül értékes teljesítmények, és elsősorban azoknak a kitűnő nyelvészeknek, tanároknak, pedagógusoknak, íróknak az érdeme, akik magát az ügyet tartva szem előtt, politikától függetlenül is tehetségüket és tudásukat a magyar nyelv külföldi megmaradásának szolgálatába állították.”

Nehéz lenne az idézethez bármit is hozzátenni, hiszen világosan rendezett, átgondolt katalógusa ez a mozgalom eredményeinek. Ha viszont arra kérnének meg Önök, hogy az anyanyelvi mozgalom jelentőségére mutassak rá, első helyen azt a tényt említeném, hogy a mozgalom, mozgalmunk lehetővé tette, sőt elősegítette, hogy a magyar értelmiség hazai és külhoni tagjai között meginduljon az ozmózis. Elnézésüket kérem, hogy növényteni szakszót használok hasonlatként emberek közötti intellektuális kapcsolat megvilágítására. Mit is jelent ez az ozmózis? A hétközetes értelmező szótár így határozza meg: „Az a természeti jelenség, amelynek során folyadékok vagy gázok valamely szilárd anyagú akadály finom lyukacsain át lassan s kölcsönösen egymásba áramlanak, összekeverednek.” Példamondatot szentenciát is tud az értelmező szótár az ozmózis jelentőségére: „Az ozmózisnak nagy szerepe van a növények életében.”

A szellemi ozmózisnak is nagy szerepe van a magyarság életében. Megfogalmazta ezt a gondolatot másképpen hazai magyar író is. Csoóri Sándorra gondolok. Őt idézi könyve mottójául Nagy Károly, mert Csoóri beszél egy olyan „tudatot gazdagító” munkamegosztásról, „amelyre különféle bezártságunk miatt egész történelmünk során sohasem volt lehetőségünk”.

Jelenlegi adottságainkat és lehetőségeinket tekintve okunk és jogunk van az optimizmusra: a magyar értelmiség sohasem élt ilyen geográfiai tágasság által nyitottá tett erőtérben. Mintha a lehetőségei és keretei körvonalazódnának annak a minőséget szorgalmazó magyar műhelynek, melyről a harmincas évekbeli reformista fiatal elmék ábrándoztak talán nem a legszerencsésebb történelmi pillanatban. Tragédiája volt az egy minőségért forrongó nemzedéknek, hogy a történelem ingája iszonyatos erővel kilendült az egyik irányba, majd nem kevesebb violenciával az ellenkező irányba.

Ahhoz, hogy akadálymentes szóértés jöjjön létre, mert elsősorban erre van szükségünk, beszélünk kell a századközép infernójának még mindig tökéletlenül megemésztett élményanyagáról. Hogy ez így van, elég ahhoz kinyitni bármelyik hazai vagy külhoni folyóiratot. De a szóértés, mely a hatvanas évek közepén még csak vágyálom volt, a hetvenes évek közepére keretet kapott, s ma pedig optimizmusra feljogosító realitás. A szellemi ozmózis ugyanis serkenti és korrigálja a múlt terhes örökségének

maradéktalan feldolgozását. S ez a folyamat — ennek örülünk — megfordíthatatlan, irreverzibilis.

Ebben látom én tehát az Anyanyelvi Konferencia korszakos jelentőségét: létrehozta az akadálymentes szóértés intézményesített kereteit, s ezáltal elősegítette az ozmóizist a külhoni és a hazai értei miség között. Az a politika pedig, mely az anyanyelvi mozgalomnak zöld lámpát biztosított, és következetesen napirenden tartja a „magyar-magyar” kapcsolatok állandó javítását, a magyarság hosszú távú érdekei szerint gondolkozik s ilyen szellemben cselekszik.

Ezzel szemben a külföldi magyar értelmiség egy része időnként hajlamos elfeledkezni arról a tényről, hogy a magyarság mint külön entitás csupán ezen a 93 ezer négyzetkilométernyi területen rendelkezik állammal, s arról méginkább, hogy ez a terület egész Európa területének csupán egy százalékát képezi. Ebből a káros feledékenységből adódik azután, hogy még mindig akadnak olyan „kibicek”, akikről tudvalévő, hogy nekik semmi sem drága, mivel nem az ő bőrükre megy a játék. Ezek a kibicek nagyhatalmi politikát vagy legalábbis felelőtlen nyilatkozatokat követelnek vezércikkben és glosszában egy, Európa egy százalékát kitevő terület fölötti szuverenitással rendelkező államtól, bár kétségtelen, hogy az ilyen kívánalmak mögött a nem magyar felségterületen élő magyarok emberi és állampolgári jogainak indokolt féltése áll.

Tudomásul kell venniük, hogy a hivatalos magyar politika az eszköztárában rendelkezésére álló legcivilizáltabb elvet alkalmazza, a paritás elvét, mely szerint csak azt várja el a szomszédos államoktól, amit saját maga ad az itt élő nemzetiségeknek. Más kérdés persze az eszköztárak hatékonyságát általában megvizsgálni, illetve lemérni. De ilyen mérlegelésre csak akkor kerülhetne sor, ha az eszköztáron belüli választási lehetőségek a csodával határos módon megszorodnának. Mivel az értelmes vizsgálódásnak az ilyen szükséges előfeltétele nemlétezőnek tekinthető, a vele kapcsolatos kívánalmakat eszünkkel az illúziók világába utasíthatjuk. Ott a helyük.

Utólagos engedelmeiket kell kérnem, hogy erről a külhonban és itthon is neuralgikus pontnak nevezhető jelenségről beszéltem. Tettem ezt abban a hitben hogy ezzel, ismét Szabó Zoltán tömör és lényeglátó kifejezésével élve, az akadálymentes szóértést szolgálom. Engem ugyanis az Anyanyelvi Konferencia operatív bizottsága nem arra kért fel, hogy az anyanyelvi mozgalom jelentőségéről vagy a szóértést akadályozó tényezőkről beszéljek, hanem arra, hogy az irodalom szerepéről beszéljek a magyarságismeret szolgálatában. Erről szeretnék tehát most röviden szólni.

Énszerintem az anyanyelvi mozgalom, Mészöly Miklós kifejezésével élve, „a tágasság iskolája”, mivel sokcsatornás kapcsolatok kiépítésére vállalkozott

intézményes formában. Ennek a sokcsatornás kapcsolatrendszernek egyik, talán a legfontosabb tényezője az irodalom. Az irodalom ugyanis a magyarságismeret eszköze is. Van az irodalomnak olyan meghatározása — a lengyel Nobel-díjas költő, Czesław Miłosz megfogalmazására gondolok —, mely az irodalomnak ezt a funkcióját hangsúlyozza. Czesław Miłosz szerint az irodalom az azonos nyelvet beszélők közös élményanyagának írásba rögzítése és kollektív tárolása. Ez a meghatározás az irodalom autochton jellegét, egyszeri és megismételhetetlen voltát hangsúlyozza.

Az irodalom tehát, ha az értékállag megőrzéséről gondoskodunk, a megismételhetetlen élményanyagot továbbítja az újabb nemzedékek felé, bárhol is éljenek azok. Ennyiben szolgálja a magyarságismeretet az azonos nyelvet beszélők számára: erősíti az együvé tartozás mítoszát, az etnikumtudatot. Ugyanakkor a más nyelvet beszélő, tehát idegenek számára is fontos információértéke van.

Hogy a külföldi hogyan tudja ezt az információrendszert dekódolni, annak technikai feltételei vannak, melyekkel a fordítás és a tanítás szakemberei foglalkoznak. Ezzel kapcsolatos véleményemet több alkalommal volt alkalmam kifejteni, legutoljára a Kossuth Klubban az idén tavasszal, a legrészletesebben pedig a Tiszatájban, több mint tíz évvel ezelőtt, a magyar nyelvészek II. kongresszusa idején. Az ott elmondottakhoz érdemileg többet hozzátenni ma sem tudnék.

Az imént azonban említettem az értékállag-megőrzést. Említettem, hogy az irodalom annál hatásosabb eszköze a magyarságismertnek, a hungarológiának — hogy Gragger Róbert berlini egyetemi tanár szakszavát alkalmazzam —, minél tágasabb szemléleti alapjai vannak. A szemléleti tágasságot nemcsak az interdiszciplináris közelítésmód jelenti, hanem elsősorban az, ha irodalmunk korpuszának minél nagyobb részét tudjuk konzerválni, s az utánunk jövő nemzedékek számára hozzáférhetővé tenni. Utalhatnék ezzel kapcsolatban a hazai egyre nyitottabbá váló kiadói politikára, amely ma már — úgy tűnik — az értékállag-megőrzést is elsőrendű feladatának tekinti, még mondjuk — hogy csak egy példát említsek —, Hamvas Béla esetében is: de én itt elsősorban a nyugati magyar irodalom értékeinek hazai megőrzéséről szeretnék szólni.

A nyugati magyar irodalom struktúrája megújulás előtt áll: intézményrendszerének erővonalai éppen átrendeződnek. A nagy öregek két legaktívabb, legjelentősebb egyénisége, Szabó Zoltán és Cs. Szabó László az elmúlt év második felében elhunyt: ők gyakorolták azt a kohéziós erőt, amely a nyugati magyar irodalmat egybefogta, s ezáltal jellegének meghatározásában prominens módon részt vettek.

A nyugati magyar irodalom hazai recepciója megvalósulófélben van. Ennek a recepciónak paramétereit akkor volt alkalmam kitapogatni, amikor

az egyik budapesti kiadó kérésére a nyugati magyar irodalommal foglalkozó, összefoglaló kézikönyvet lektoráltam, s, láthattam, hogy azt a fáradságos munkát, melyet Béládi Miklós végzett nagy szakértelemmel és szeretettel, vannak akik tovább vigyék.

Örömmel tapasztaltam azt is, hogy az idei könyvnapok alkalmával „Külföldi magyar irodalom” feliratú könyvsátorban együtt szerepeltek a szomszédos államokban élő magyar írók ottani kiadású, valamint nyugaton élő magyar szerzők pesti kiadóknál megjelent művei is, az illyési „ötágú síp” koncepciójának szellemében. Reméljük, remélni szeretnénk azt, hogy ez az újítás már csupán néhány lépésnyi távolságra van attól, hogy a nyugati könyvkiadók külön sátorral jelentkezzenek a magyar kultúra Amerikában élő mindenesének, Püski Sándornak a szervezésében.

Tudom, hogy ez a gondolat nem most merül fel először, s azt is tudom, hogy a IV. pécsi Anyanyelvi Konferencián, melyen nem tudtam részt venni, szóba került a nyugati magyar kiadók könyveinek forgalmazása. Azt is hozzá kell tennem, hogy ez a javaslat nem nyerte el akkor az Anyanyelvi Konferencia támogatását, hivatkozással „a direkt politikától való tartózkodás további érvényességére”. Végül Szántó Miklós kitűnő és koncepciózus emigrációörténetéből tudom, hogy e könyvek „barátságatlan” minősítést nyertek.

Közben azonban öt év telt el. A mai helyzetünkben én inkább azt szeretném, ha az értékállag megőrzésének prioritására tennék a hangsúlyt. Mivel értékeinket mások nem őrzik meg helyettünk.

Közös feladatunk tehát, hogy a magyar irodalom korpuszát minél teljesebb formában hagyjuk az utánunk jövőkre. Közös érdekünk, hogy a nyelvünket beszélők élményanyaga maradéktalanul konzerválódjék utódaink tanulására. S mivel ennek az élményanyagnak egyik öntörvényű tárháza a nyugati magyarság sorsát, vágyait, elképzeléseit és tanúságtételét rögzítő írásbeliség, melynek; ismerete nélkül a magyarságismeret, önismeretünk, identitástudatunk csonka és töredékes lenne, az a kérésem, tisztelt Anyanyelvi Konferencia, hogy gondolatmenetem figyelembe vételével talán ismét beszéljünk a nyugati magyar iroda- lom jelenlétéről az országban. S ha lehet értsünk szót!

Talán éppen ez alatt, hogy itt a nyugati irodalom sorsán tűnődünk, Londonban ládába csomagolják Cs. Szabó László könyvtárát és személyes relikviáit hogy végakarata értelmében a sárospataki kollégium patinás falai között nyerjenek méltó és szakszerű elhelyezést. Kéziratai és Kazinczy-terjedelmű levelezése pedig a Petőfi Irodalmi Múzeumba kerülnek, hogy ott szakszerűen tárolják azokat, s amikor a végrendelet megkötései ezt lehetővé teszik, a kutatók rendelkezésére álljon az anyag. Örömmel tölt el ez engem, hiszen az értékállagmegőrzés szép, gyakorlati példája. Cs. Szabó életművének

jelentős része ma már a hazai közönség rendelkezésére áll, s tudomásom szerint műveiből újabb kötetek készülnek pesti kiadóknál. Cs. Szabó életművének útja emblematikusan hirdeti a nyugati magyar irodalom állagmegőrzésének prioritásába vetett hitünket.

Befejezésül engedjék meg, hogy javaslatot tegyek. Amikor ismét találkozunk öt év múlva, 1990-ben, találkozzunk Sárospatakon: legyen a VI. Anyanyelvi Konferencia színhelye Sárospatak! Tiszteletadás lenne ez az akkorra már végleges formába rendezett Cs. Szabó emlékkönyvtárnak; szép és szimbolikus összekapcsolása lenne az élő mozgalomnak, és a hazájába visszatért, halott nyugati magyar író szellemének. Annak az írónak, akinek sírja „félúton Kölcey és Kazinczy sírja között” hirdeti az egyetemes magyar irodalom eleven erejét.

Újszászy Kálmán

A magyar egyházak tevékenysége a magyar nyelv és kultúra ápolásában

Ismert statisztikák szerint tizenöt millió magyar él a földkerekségen. Kétharmaduk az anyaországban, egyharmaduk a szomszédos országokban, kisebbségben, mint nemzetiség, valamint szerte a világon, szétszórtságban, szórványként, főleg Észak- és Dél-Amerikában, de egyre növekvő számban Ausztráliában és a nyugat-európai országokban is.

Nem véletlen, hogy ennek a bevezetőnek a témája, a címe nem tesz említést arról, hogy a háromfelé tagolt magyarság melyikénél, melyik körében élő magyar egyházak nyelv- és kultúraápoló tevékenységével foglalkozunk. Egyformán feltehető a kérdés mind a három esetben.

Ismerjük az egyházak szerepét a hazai magyar iskolázás történetében, s ezáltal is magyarságmegtartó szerepüket a nemzet életében, és mindnyájan tudunk arról, mint jelentett a török utáni kolonizáció idején a magyar templom, a magyar prédikáció, a magyar zsolttár. Azt is tudjuk, hogy vannak milliós magyar kisebbségek, amelyeknek az egyházaik az olyan közösségeik, amelyekben anyanyelvükön szólnak hozzájuk, s ha mással nem tehetik, pusztán ezzel a nyelvükön szólással táplálhatják nemzeti identitásukat, magyar mivoltukat. Azt pedig, hogy a magyar egyházak, ha nem is mindenütt, nélkülözhetetlen szükségességei az identitás megélésének, a magyar diaszpóra bizonyítja, amely történetének immár száz esztendeje alatt — ahol gyökeret vert — mindig kitermelte magából az egyházat vagy az